

Зернецька А. Комунікативно-діяльнісний підхід до розгляду лінгвістичної компетенції

З прикладних позицій розглянута проблема була сформульована етнолінгвістами як питання: що повинен знати і вміти комунікант, щоб адекватно і успішно брати участь у вербальній комунікації. Вся сукупність таких знань і умінь в лінгвістиці отримала назву комунікативної компетенції. Однією зі складових частей загальної комунікативної компетенції є лінгвістична компетенція, зміст якої формувався з лінгвістичних одиниць і алгоритмів, які мають мовленнєву значущість, та виводилися в рамках тієї чи іншої лінгвістичної теорії кінця ХХ століття. В результаті був створений еkleктичний набір лінгвістичних елементів з різних граматик (таксономической, функціональної, трансформаційної та ін.). В даний час активно розробляється комунікативно-функціональна граматики. Проте в результаті проведених автором досліджень серед всіх складових моделі «мовного блоку» були виділені (1) базові структури (синтаксичний і морфемний підрівні), (2) «вербальна сітка», (3) граматичні операції, (4) текстові оператори. Таким чином, лінгвістична сторона комунікативного (мовного, мовленнєвого) свідомості умовно організовується в групу вокабуляра, групу фрази і групу тексту.

Ключові слова. Лінгвістична компетенція, комунікативна компетенція, комунікативно-функціональна граматики, вербальна сітка, граматичні операції, текстові оператори, мовна свідомість.

Zernetskaya A. Communicative and active approach to the consideration of linguistic competence.

With the application positions considered problem has been formulated by the ethnolinguist as the question: what should communicant know to be able adequately and successfully participate in verbal communication. The entire set of knowledge and skills in linguistics called communicative competence. One of the components chasey general communicative competence is linguistic competence, the contents of which have formed from the speech the importance of linguistic units and algorithms that appear within a particular linguistic theory of the late XX century. The result is a set of eclectic elements from different linguistic grammars (taxonomic, functional, transformational, and others.). There are currently actively developed communicative and functional grammar. However, as a result of the study's authors of all the components of the model of "linguistic unit" were identified (1) the basic structures (syntactic and morphemic sublevels), (2) "verbal network" (3) grammatical operations, (4) text operators. Thus, the linguistic aspect of communicative (linguistic, verbal) consciousness conventionally organized into a group of vocabulary, phrases, and group group text.

Key words. Linguistic competence, communicative competence, communicative and functional grammar, verbal network, grammatical operations, text operators, linguistic consciousness.

Анна Зізіньська
(Київ)

УДК 811.11-112

ПРЯМІ ДИРЕКТИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ В СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті висвітлюються імперативні мовленнєві акти як спонукальні конструкції в діахронічному аспекті, а саме в середньоанглійській мові. Проаналізовано джерела ілюстративного матеріалу та виявлено одиниці, які вживались в спонукальних конструкціях. Було встановлено, що найбільш поширеними спонукальними конструкціями були імперативи. Розвідка показала, що найчастіше вживаними були імперативи, утворені за допомогою смислового дієслова в наказовому способі. Часто вживались такі маркери як *let / lete, pray / preie, do, have*. Під час діахронічного дослідження було з'ясовано, що імперативи вживались головним чином у вигляді реквестивів, які були представлені маркерами ввічливості такими як *let, pray* та ін. а також виражали волевиявлення мовця, яке залежно від конкретної комунікативної ситуації набували різних модальних відтінків. Також було встановлено, що в утворенні наказового способу брали участь займенники переважно 2^{ої} особи. Стаття містить ілюстративний матеріал, дібраний з різних творів середньоанглійської мови.

Ключові слова: мовленнєвий акт, імператив, директив, спонукальна конструкція, діахронія, середньоанглійська мова.

Постановка проблеми. Дослідження є спробою проаналізувати імперативні мовленнєві акти в середньоанглійській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в центрі уваги дослідників постають проблеми функціонування мови як засобу спілкування. Категорія спонукування

розглядається як така, в якій з особливою яскравістю виявляється комунікативно-прагматична функція мови. Особливу увагу дослідників привертають спонукальні мовленнєві акти, спонукальні ситуації, комуніканти (Ж. Поллок (1989), Р. Зануттіні (1991), Е. Потсдам (1997), Т. Гівон (1993), Р. Браун (1989), А. Гілман (1989), Е. Девіс (1986), Ч. Хан (2000)). Але початково увага дослідників мови була зосереджена на самому мовленнєвому акті, його структурі, на класифікації різних типів мовних подій.

Об'єктом нашого дослідження є прямі директивні МА, а саме імператив. Вивчення структури та мовних засоби вираження імперативних МА в діахронії, що становить **мету** нашого дослідження, все ще лишається поза увагою дослідників, що зумовлює **актуальність** такої розвідки. **Матеріал** дослідження був дібраний з літературних пам'яток середньоанглійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовленнєвий акт (далі МА) – цілеспрямована мовленнєва дія, зроблена відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнята в певному суспільстві; одиниця нормативного соціомовного поведіння, розглянута в межах прагматичної ситуації. Під МА розуміється висловлення, що виражає певну дію у певній комунікативній ситуації. Для здійснення МА необхідне виконання таких умов:

- 1) наявність мовця та слухача (адресанта й адресата);
- 2) наявність мети, тобто комунікативного наміру;
- 3) перебігу у певних часових межах;
- 4) існування певного навколишнього оточення.

Щоб реалізувати комунікативний намір, мовець буде висловлення. На форму і зміст мовного висловлення впливають певні фактори.

В директивних МА загальне значення спонукування конкретизується, розпадаючись на більш приватні спонукальні значення. Такий МА являє собою волевиявлення мовця, націлене на подальшу реалізацію адресатом зв'язку між об'єктом і його ознакою. Його перлокутивна мета – спонукування адресата до здійснення певної дії або змінити стан часових та/або локальних координат.

Прямі директивні МА, реалізовані за допомогою імперативних конструкцій, мають діахронічно сталі та змінні локутивні, семантичні та іллокутивні особливості.

Форми імператива, на погляд В.С.Храковського та О.П. Володіна, призначені для заклику мовця до здійснення дії. О.В. Исаченко відзначає, що “імператив є формою прямого звертання, у якому мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом” (Исаченко, А.В. 1957 “К вопросу об императиве в русском языке”. РЯШ 1957/6, 7-14). Наявність цих двох осіб (мовця й адресата) є граматичним стрижнем, організаційним початком форми імператива. За допомогою імперативу мовець також може висловлювати наказ, прохання, команду, вимогу, заборону та ін.

Д.А. Штелінг наполягає на вилученні імператива із системи категорії способу. Не можна розглядати форму імператива (так званого наказового способу) в одній площині з формами граматичної категорії способу (тобто з формами дійсного та умовного способів). Форма імператива, на його думку, вирізняється експресивністю, вона невіддільна від особливої інтонації, і не випадково в підручниках ця форма розглядається не в зв'язку з іншими дієслівними формами, а в системі особливих тричленних сполучень, особливих формул спонукування з експресивно-модальною часткою *let* “нехай”, “давайте”, що виражають запрошення до спільної дії *let us go* чи розпорядження стосовно дії, що очікується від 3-ї особи *let him do it*. Такий розгляд імператива, вважає Д.А. Штелінг, цілком закономірний, тоді як просте перерахування “способів” (дійсний, умовний, наказовий) нелогічне і не розкриває суті питання [1, с. 25].

При цьому визнається, що спонукальні речення, унаслідок повного збігу функціонального і модального значення, є функціонально-модальним типом речення. Спонукальність трактується як особливий функціональний тип речення. Так, виділяючи категорію наказу, О.М. Пешковський розглядає її як комунікативну категорію поряд з категоріями розповіді і питання. Однак він зазначає, що категорія наказу “найтіснішим чином пов'язана з категорією наказового способу дієслова”. Категорія спонукальності розглядається як комунікативна категорія тими лінгвістами, які вилучають імператив із системи способів, і розглядають його як одиницю синтаксису [3, с. 348].

Зацікавленість лінгвістів категорією способу обумовлюється відсутністю єдиного погляду на визначення категорії способу. Найбільш поширеним є трактування способу як засобу вираження суб'єктивного відношення мовця до висловлення. Оскільки імператив не є граматичним (морфологічним) засобом вираження відношення змісту мови до реальної дійсності, його віднесення до способу уявляється дуже суперечливим. Особливо гостро постає ця проблема при розгляді спонукальних речень в англійській мові. Це пов'язано з тим, що форма імператива цілком збігається з інфінітивом, тобто інфінітив без частки *to* і форма *Present Indefinite* цілком збігаються, відрізняючись, один від одного лише в 3-й особі однини. Їх відмінність стосується всієї системи форм дієслова *to be*. Думки вчених щодо цієї проблеми розділилися.

Імперативні речення в різних мовах формально відрізняються від інших типів речень: тобто, вони мають відмінне морфологію головного дієслова та відмінний синтаксис. Традиційно, вони висловлюють директивне іллокутивне значення, пов'язане з наказами та проханнями. Відповідно, термін імператив часто використовується, коли мова йде про функцію речення, а не структуру. Будь-яка конструкція, яка виражає директивне значення буде класифікуватися як імператив, незалежно від його форми. Наприклад, всі речення в (1), будуть імперативами, оскільки всі вони мають приблизно одне й те ж іллокутивне значення чи прохання:

- (1) a. *Wash the dishes!*
- b. *You will wash the dishes!*
- c. *Will you wash the dishes, please?*
- d. *You should wash the dishes!*

Граматичний статус імперативних речень досить непростий, як синтаксично так і семантично. У більшості мов, навіть у тих, які демонструють багату дієслівну морфологію, імперативні дієслова здебільшого позбавлені матеріального вираження морфологічними засобами. Як зазначають Р. Браун та А. Гілман, численні дослідження присвячені середньоанглійським імперативам, але все ж головною проблемою залишається виокремлення граматичного імперативу від директивних МА. Як в середньо-, так і в сучасній англійській мові директиви часто виражались за допомогою імперативних конструкцій. Середньоанглійські імперативи були більш гнучкими, ніж їхні відповідники в сучасній англійській мові. Імперативи утворювались за допомогою смислового дієслова, або іншої частини мови, та псевдо-допоміжного дієслова як *come / cum, go / wende, let / lete*. Напр.:

(2) "*King, he sede, "cum to felde."* (King Horn, 851) – "Королю, – він сказав, – приходь на поле бою."

(3) "*Wende fast as thou may.*" (Sir Tristrem, Pt. 3, 2584) – "Йди якнайшвидше."

-Імперативи, які супроводжуються займенниками *thou, thee, ye, you*;

(4) "*Bring thou me that may!*" (Sir Tristrem, Pt. 2, 1336) – "Приведи до мене ту служницю"

(5) "*Ayilt thee, treitour, thow foule thef!*" (Bevis of Hampton, 4374) – "Здавайся, зраднику, ти дурний крадію!"

-МА, що представлені маркерами ввічливості, як-от: *pray / preie* або *praieth*;

(6) "*I preie you that ye wende with me...*" (Havelok the Dane, 1441) – "Я прошу тебе ніти зі мною..."

(7) "*Ypray that thou me telle now.*" (Sir Orfeo, 533) – "Я прошу тебе зараз же мені сказати."

-Накази, утворені за допомогою емфатичного допоміжного дієслова *do*;

(8) "*Do now tell me swithe!*" (Sir Tristrem, Pt. 2, 2876) – "Скажи мені швидко!"

-Імперативи, які утворювались за допомогою дієслів *have* або *be*

(9) "*Have this cuppe...*" (King Horn, 1135) – "Візьми цей келих..."

(10) "...*Ac, fader, she saide, "be me red..."*" (Bevis of Hampton, 661) – "...І, батьку, – вона сказала, – дай мені пораду..."

-Основне дієслово в наказовому способі:

(11) "*Hanged worthe he on an hok!*" (Havelok the Dane, 1103) – "Повісьте його на дубі"

Звідси ми можемо виділити та проілюструвати наступні структури імперативів у середньоанглійській мові:

1) Імператив у вигляді основного дієслова. Напр.: *Wende! Go!*

Такий тип імперативу складається з одного смислового дієслова в наказовому способі та матиме наступну схему: [V]

2) **Let** + особовий займенник + смислове дієслово (**Let** + personal pronoun + verb):

(12) “**Let** him us alle knyghte / For that is urerighte!” (King Horn, 519) – “Нехай він нас посвятить у лицарі / Тому що ми маємо на це право!”

(13) “**Let** me ligge and go the weihenne!” (Bevis of Hampton, 1185) – “Залиш мене тут і йди своїм шляхом!”

Let належить до маркерів ввічливості, тому вживання його в реченні надає ознак прохання до імперативу. Такий тип зазвичай не вважається традиційним імперативом через його підмет 1-ої чи 3-ої особи, оскільки більшість вчених погоджуються, що імператив, спонукальний МА, повинен мати підмет у вигляді другої особи.

3) Смислове дієслово + займенник *thee / the / thou / you* (Verb + 2nd person pronoun):

(14) “**Reste** thee...” (Bevis of Hampton, 1006) – “Відпочинь...”

(15) “**Bithenke** the of thi michel honour;” (Amis and Amiloun, 595) – “Пам’ятай про велику честь;”

(16) “...**wende** thou hom with me.” (Stanzias Guy of Warwick, 2928) – “...ходи зі мною додому.”

4) Звертання + смислове дієслово в наказовому способі (Form of address + verb):

(17) “**Knight, awake!** / Seie what thu kepest?” (King Horn, 1320) – “Прокинься, лицарю! / Скажи, що ти охороняєш?”

(18) “**King,**” he sede, “**thu leste** / A tale mid the beste.” (King Horn, 1275) – “Королю, – він сказав. – послухай / Розповідь одну з найкращих.”

(19) “**Sir emperor,**” he seyd, “**listen to me.**” (Stanzias Guy of Warwick, 2446) – “Імператоре, – він сказав, – послухай мене.”

5) дієслово **pray / preie** + займенник 2-ої особи (**pray / preie** + 2nd person pronoun):

(20) “For Godes love **Y pray you** / Gode conseyl give me now.” (Stanzias Guy of Warwick, 2854-2855) – “В ім’я Богів я тебе прошу / Дати мені гарну пораду.”

(21) “**I pray thee, lady, the moder of Crist, / Praieth youre sone me to spare.**” (Mary Mediatrix, 54, 1-2) – “Я прошу тебе, діво, мати Христа, / Молись своєму синові, щоб він мене помилував.”

В середньоанглійській мові часто дієслово *pray* вживалось у значенні “просити”, додаючи до імператива властивостей прохання. Це дієслово засвідчено із займенником другої особи, розміщенням пре- / постпозитивно.

7) **Do** + verb:

(22) “**Do** bringe that child before thee!” (Bevis of Hampton, 663) – “Приведи цю дитину!”

Імперативи спонукають адресата (не) зробити щось після моменту мовлення. Імперативні речення зазвичай не мають підмета і складаються зі смислового дієслова, або допоміжного дієслова в поєднанні зі смисловим. В середньоанглійській мові в імперативних структурах підмет також був переважно відсутній або йшов після смислового дієслова.

Імперативне речення є також основним засобом вираження прохання в англійській мові. Імператив виражає волевиявлення мовця, яке залежно від конкретної комунікативної ситуації набуває модальних відтінків наказу, команди, заклику, побажання, прохання, поради, застереження, тощо. Р. Браун та А. Гілман схиляються до думки, що імперативи, після яких слідує займенник другої особи, такі як *Go you, Wende thee, Take thou* є більш ввічливими ніж просто накази. В сучасній англійській мові часто використовується маркер ввічливості *please*, що надає імперативу менш категоричної тональності. У середньоанглійський період слово *please* як самостійне почало використовуватись лише після 17 століття, до цього вживались лише довші версії цього маркера ввічливості, на зразок: *An please you, I fit please you*. Утім більш вживаними маркерами ввічливості в імперативних конструкціях були (*Y*)*pray (preie) thee* або *praieth* [4, с. 91].

Висновки дослідження. Імперативи відносять до директивних МА, за допомогою яких мовець спонукає адресата щось зробити. Ситуація спонукування має власні характерні ознаки: наявність адресанта, спонукальної дії, адресата або особи, яка не бере участь у мовленнєвому акті. У спонукальній ситуації мовець є ініціатором дії і метою для мовця є домогтися реалізації дії, до якої спонукається адресат, а для адресата важливим є повідомлення про спонукування, форма, в яку втілене спонукування. Між комунікантами існують міжособистісні і позаособистісні

настанови. Як показала наша розвідка, імперативні конструкції були поширеними в середньоанглійській мові. Найчастіше вживаними були імперативи, утворені за допомогою смислового дієслова в наказовому способі. Часто вживались такі маркери як *let / lete, pray / preie, do, have*. Також в утворенні наказового способу брали участь займенники переважно 2^{ої} особи. Під час діахронічного дослідження було з'ясовано, що імперативи вживались головним чином у вигляді реквестивних МА, які були представлені маркерами ввічливості такими як *let, pray* та ін.. Також для виразу наказу використовувався просто наказовий спосіб. Подальші наукові розвідки мають на меті зосередити на дослідженні особливостей утворення прямих директивних МА на матеріалі середньоанглійських текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українських мовах: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : 10.02.17 / Г.Г. Дрінко – Донецьк, 2005.
2. Jucker, Andreas H., Taavitsainen, Irma. *Speech Acts in the History of English* / A. H. Jucker, I. Taavitsainen. (Pragmatics & Beyond New Series, ISSN 0922-842X; v. 176) – John Benjamins Publishing Company, 2008 –318 p.
3. Middle English texts. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://d.lib.rochester.edu/teams/text-online>

Зизинская А. Прямые директивные речевые акты в среднеанглийском языке.

*В статье рассматриваются императивные речевые акты побуждения в среднеанглийском языке. Проанализировано иллюстративный материал и установлено единицы, которые употреблялись в побуждениях. Анализ материала позволил определить, что наиболее распространенными побудительными структурами были императивы. Исследование показало, что наиболее часто употребляемыми были императивы, образованные с помощью смыслового глагола в повелительном наклонении. Также часто употреблялись такие маркеры, как *let / lete, pray / preie, do, have*. В ходе диахронического исследования было выснено, что императивы употреблялись главным образом в виде реквестивов, которые были представленными маркерами вежливости такими как *let, pray* и другими, а также выражали волеизъявление говорящего, которое в зависимости от ситуации приобретали разные модальные оттенки. Исследование показало, что повелительное наклонение образовывалось с помощью местоимения 2-го лица. Статья содержит иллюстративный материал среднеанглийского языка.*

Ключевые слова: *речевой акт, императив, директив, реквестив, побуждение, диахрония, среднеанглийский язык.*

Zizinska A. Directive Speech Acts in Middle English.

*The article deals with the directive speech acts in Middle English. The analysis of language units and material allowed us to find the most common imperatives used in Middle English. The investigation showed the specific structure of imperatives and how they were formed. The data demonstrated that the most common markers were *let / lete, pray / preie, do, have*. During the diachronic research there has been established that the imperatives were mostly used as requests introduced by the markers of politeness such as *let, pray* etc., and also expressed the will or desire of a speaker which depending on the context could have modal features. Our investigation also showed that imperatives were mostly formed with the help of a 2nd person pronoun and a verb in an imperative mood. The data was selected in diachronic perspective from different Middle English texts.*

Key words: *speech act, imperative, request, directive, diachrony, Middle English, markers of politeness*

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
Білоцерківського національного аграрного університету
С.Д. Карпенко

Марина Камінська
(Київ)

УДК 811. 111

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНТЕКСТУ: СУЧАСНИЙ ВЕКТОР ДОСЛІДЖЕНЬ

Статтю присвячено дослідженню поняття «контекст» через призму міждисциплінарних досліджень, актуальних у сучасному мовознавстві. Тенденцією останніх десятиліть є перегляд базових основ комунікації у зв'язку із здобутками когнітивістики, психології та прагматики. Зокрема, це стосується і наукових дискусій щодо термінологічного обсягу контексту та потенціалу